

Dr. Zekeria Cana

MBLEDHJA E MUKJES, LIDHJA E DYTË E PRIZRENIT, KONFERENCA E BUJANIT DHE ÇËSHTJA E BASHKIMIT KOMBËTAR

Mbledhjes së Mukjes i paraprijnë ngjarje që sollën përmbysje në gjendjen ndërkombëtare: disfata e Armatës VI Gjermane në Stalingrad, kapitullimi i armatave të Boshtit në Tunis, desanti i ushtrisë anglo-amerikane në Sicili, që u pasua nga rënia e Musolinit dhe e fashizmit, paralajmëronin kapitullimin e shpejtë të Italisë¹.

Përballë kësaj kthese të madhe në zhvillimin e Luftës së Dytë Botërore, para popullit shqiptar shtrohej nevoja sa e domosdoshme aq dhe e ngutshme e bashkimit të të gjitha forcave në luftën kundër okupatorit, po edhe kundër armikut të vjetër dhe të ri. Në lartësinë e kësaj detyre imediate duhej të ishte takimi paraprak i Tapizës dhe mbledhja e Mukjes. Historiografia e kohës së Enver Hoxhës, meritën për thirrjen e Mbledhjes së Mukjes ia atribuon Këshillit të Përgjithshëm Nacionalçlirimtar dhe PKSH, mirëpo, letra e Mithat Frashërit (29 qershor 1943), drejtuar Abaz Kupit, del se ishte organizata e Ballit Kombëtar ajo që kërkonte nga Nacionalçlirimtarja të

¹ *Opća enciklopedija* 7, Zagreb, 1981, fq. 760.

caktonte vendin dhe kohën e mbledhjes². Gatishmëria e palës së dytë për një takim sa më të shpejtë dhe përfundimtar me palën e parë duhet të ishte rezultat i pranisë dhe i ndikimit të rretheve nacionaliste në gjirin e LÇA. Prandaj mesazhi i KPNÇ drejtuar BK, më 18 korrik, ishte nënshkruar nga Abaz Kupi dhe Myslim Peza³. Është fare e besueshme se në radhët e udhëheqësve të njësiteve partizane dhe në vetë PKSH kishte njerëz (Ymer Dishnica, Mustafa Gjinishi), të cilët, duke çmuar faktorin moment, ishin të prirur të gjenin gjuhën e kompromisit me BK në mënyrë që LÇA të mos dilte e papërgatitur për rënien e Italisë⁴. Por nuk del e besueshme që udhëheqja e PKSH ishte e gatshme të pranonte kompromisin e arritur dhe të qëndronte në pikat e saj. Nuk ka si të shpjegohet ndryshe mosvajtja e Enver Hoxhës në Tapizë dhe në Mukje.

Në mbledhjen e Mukjes diskutimet kryesore u përqendruan në nenin 2 të projekt marrëveshjes së Tapizës apo të programit të Komitetit për Shpëtimin e Shqipërisë, pikë kyçe e të cilit ishte opcioni i Shqipërisë etnike. Përfaqësuesit e NÇ nuk e hidhnin më poshtë pikëpamjen kombëtare të BK, por dilnin me vërejtjen se eventualisht duhej bërë plebishit në Kosovë për të përcaktuar të ardhmen e saj⁵. Prandaj nuk është e sigurt nëse të parët, pas tërheqjes nga mbledhja për diskutim, pranonin opcionin në fjalë, ani se ai zuri vend në programin e

² U. Butka, *Mukja – simbol i bashkimit dhe i ndarjes*, “Rilindja demokratike”, 3 gusht 1993.

³ Po aty.

⁴ R. Hibbert, *Fitorja e hidhur. Lufta Nacionalçlirimtare e Shqipërisë*, Tiranë, 1993, fq. 95.

⁵ Po aty, fq. 93.

Komitetit të Përkohshëm të shpallur me proklamatin e 2 gushtit⁶.

Shkaqet e prishjes së marrëveshjes së Mukjes nga ana e NÇ, më saktësisht nga PKSH, janë të njohura. Dënimi i aspiratave historike të popullit shqiptar për një Shqipëri etnike, si akt i tradhtisë së madhe kombëtare, u bë shkallë-shkallë. Kështu në Konferencën e Dytë NÇ të Labinotit doli Rezoluta për Kosovën dhe Çamërinë, e mbështetur në Kartën e Atlantikut⁷. Ndonëse e shtjelluar me fjalë ekuivoqe, ajo nuk ishte larg nga kërkesa që populli i Kosovës të gëzonte të drejtën për të vendosur nëse do t'i bashkangjitej Jugosllavisë apo Shqipërisë. Enver Hoxha, ndërkaq, duke dënuar Marrëveshjen e Mukjes shkruante se *“populli shqiptar që ka vuajtur nuk do ta skllavërojë e coptoj tjetrin që ka vuajtur si ai kësisoj reciprokisht”*⁸. Kreu i PKSH vinte shenjën e barazimit midis popullit shqiptar të Kosovës së shtypur dhe popullit sllav shtypës, të drejtën e të parit për vetëvendosje e quante akt skllavërimi të të dytit, të drejtën për shkëputje e deklaronte copëtim, kurse të drejtën për të mbështetur synimin e kahershëm për bashkimin e popullit shqiptar dhe trojeve të tij e cilësonte si një shovinizëm. Kështu, ai i vinte çështjes së bashkimit kombëtar kapakun e varrosjes.

Formimi i organizatës politike-ushtarake, Lidhja e Dytë e Prizrenit, koïncidon me kapitullimin e Italisë fashiste, ndezjen e luftës civile në Shqipëri, forcimin e sllavokomunizmit,

⁶ U.Butka, Art. i për. m.

⁷ N.Plasari – Sh.Ballvora, *Historia e Luftës Antifashiste Nacionalçlirimtare e popullit shqiptar (1939-1944)*, Tiranë, 1975, fq.534.

⁸ U.Butka, Art. i për. m.

shkallëzimin e akteve terroriste dhe anarkisë, nga njëra anë, dhe me rrezikimin e Kosovës dhe të viseve të tjera shqiptare nga sulmet sllave çetnike-partizane, të cilat ishin prelud i ripushtimit pas përfundimit të Luftës së Dytë Botërore, nga ana tjetër.

Në punën e të ardhmes së Kosovës dhe të bashkimit kombëtar ishte shumë e vështirë që të mund të arrihej në një bashkrendim forcash. Masa e gjerë e popullit, sidomos fshatarësia që kishte nxjerrë mësim nga përvoja historike tejet e hidhur, që e kishte jetuar okupimin italo-gjerman si një çlirim dhe që kishte një ndjenjë të theksuar antikomuniste, objektivisht vazhdonte të mbante një qëndrim të rezervuar mosbesimi ndaj LÇA, duke e njësuar atë me lëvizjet serbo-malazeze shumë të rrezikshme për fatin e popullit shqiptar. Krerëve, bajraktarëve dhe parisë, në përgjithësi, nuk mund t'i shkulej dot nga mendja ndrojtja e madhe nga mashtrimi dhe pabesia tradicionale sllave. Rrethet nacionaliste nuk kishin një qëndrim të skajshëm kundër LÇA, përkundrazi, mbase të moderuara, këmbëngulnin në pikëpamjen që çështja e bashkimit të viseve shqiptare të ish-Mbretërisë Jugosllave rreth Shqipërisë etnike duhej të zgjidhej para se të përfundonte Lufta e Dytë Botërore. Nga ana e saj, LÇA propagandonte se e vetmja rrugë për zgjidhjen e fatit të popullit shqiptar ishte rruga e pjesëmarrjes së tij aktive në luftën e përbashkët me popujt tjerë kundër pushtuesit gjerman.

Në prag të kapitullimit të Italisë u duk afrimi gjermano-shqiptar për të cilin ishin të interesuara të dy palët. Pas hapjes së Frontit të Dytë, Rajhu i Tretë i jepte rëndësi qëndrimit paqësor të shqiptarëve jo vetëm në rast të zbarkimit të forcave aleate në bregdetin shqiptar, por edhe të tërheqjes së ushtrive gjermane nga Greqia. Prandaj, Berlioni ishte i gatshëm të pranonte ngritjen e një qeverie shqiptare që do ta shtrinte autoritetin e saj edhe në Kosovë, të mbështeste shkëputjen e Shqipërisë prej Italisë dhe të njihte pavarësinë e saj. Nga shqiptarët kërkoheshin

me praninë e ushtrisë gjermane në Shqipëri deri në mbarim të luftës. Ky ishte thelbi i bisedës që i dërguari i plotfuqishëm i Ministrisë së Jashtme Gjermane, Nojbaher, zhvilloi në Beograd me Xhafer Devën, më 5 shtator 1943⁹. S'ka pse të mos u besohet fjalëve të Xhafer Devës për sigurimet e shtetit gjerman të përmbledhura në katër pika: 1. Bashkimi i Kosovës dhe i viseve të tjera shqiptare me shtetin shqiptar të 1913-ës; 2. Ruajtja e statusit ekzistues të qarkut të Mitrovicës, të Vuçiternës, të Podujevës dhe të Pazarit të Ri brenda shtetit serb; 3. Njohja zyrtare e shkëputjes së shtetit shqiptar nga Perandoria Italiane; 4. Tërheqja e plotë e ushtrisë gjermane nga Shqipëria në fund të luftës¹⁰. Pala shqiptare, duke qenë e ballafaquar me tradhtinë e madhe të PKSH kundrejt Kosovës dhe me rrezikun latent nga riskllavërimi sllav, qoftë ai me petkun komunist apo shovinist, u gjend si midis kudhrës edhe çekanit, kështu që do të ishte e shtrënguar të bënte aleancë me djallin. Ajo s'kishte alternativë tjetër, pos të zgjidhte ndërmjet dy të këqijave, të keqen më të vogël.

Sigurisht, Lidhja e Dytë e Prizrenit u formua nën patronatin e Berlinit, sikurse kuvendi për themelimin e Lidhjes së Parë u mbledh me dijeninë dhe pajtimin (qoftë edhe në heshtje) të Stambollit. Mirëpo, në qoftë se e para i qëndroi Malit të Zi karshi në Plavë e në Guci, në Tivar e në Ulqin, për t'i mbrojtur tokat shqiptare dhe jo Perandorinë Osmane, e dyta, po kështu, u vu në krye të mbrojtjes së trojeve shqiptare nga i njëjti armik, jo për t'ia shtyrë jetën Gjermanisë naziste.

Konferenca e Parë e KNÇ të Kosovës dhe e Rrafshit të Dukagjinit erdhi tre muaj pas formimit të Lidhjes së Dytë të

⁹ Xh.Deva, *Jeta dhe veprimtaria*, New York, 1980, fq.43.

¹⁰ Po aty, fq. 45.

Prizrenit dhe një muaj pas mbledhjes II të AVNOJ-it në Jajcë. Qëllimi i saj ishte forcimi i këshillave nacionalçlirimtarë (si bërthamë e pushtetit) dhe nxitja e mëtejshme e LÇA¹¹, për t'i marrë krahët e Lidhjes së Dytë të Prizrenit. Kështu del edhe nga artikulli i Fadil Hoxhës në fletushkën "Liria-Sloboda"¹². KNÇ mund të mblidhej vetëm në Malësi të Gjakovës dhe në asnjë vend të Kosovës, nga shkakut se masat e gjera të popullit vazhdonin ta konsideronin LÇA si lëvizje joshqiptare.

Në Konferencën e Bujanit përfaqësoheshin të gjithë popujt e Kosovës. Delegatët miratuan unanimisht Rezolutën dhe Thirrjen, dokumente këto me rëndësi të madhe për popullin shqiptar të Kosovës. Në të dyja, vend kryesor zinte lufta kundër pushtuesit dhe zgjidhja e çështjes nacionale. Do të ndalemi tek e dyta. Në Rezolutë pranohet karakteri etnik shqiptar i Kosovës, theksohet aspirata historike e popullit shqiptar të kësaj treve që të jetojë i bashkuar brenda shtetit të pavarur shqiptar dhe spikat e drejta e tij e pamohueshme e vetëvendosjes deri në shkëputje¹³.

Sado që Konferenca e Parë e KNÇ u kufizua në zgjidhjen e pjesëshme të çështjes së bashkimit kombëtar, kjo nuk e zvogëlon peshën dhe rëndësinë e saj historike, derisa udhëheqja e PKSH dhe LÇA e nxori çështjen e Kosovës dhe të bashkimit kombëtar në ankand publik, derisa Lidhja e Dytë e Prizrenit e

¹¹ A.Hadri, *Lëvizja Nacionalçlirimtare në Kosovë (1941-1945)*, Prishtinë, 1971, fq. 333.

¹² Blini (Fadil Hoxha), *Qëllimet e kolonës së pestë dhe Kongresi i Prizrenit*, "Lirija", tetor 1943; përmendur sipas: S. Hasani, *Kosova – të vërtetat dhe mashtrimet*, Prishtinë, 1986, fq. 321.

¹³ Rezolucioni i Konferencës, përmendur sipas: T.Mala – M.Memia, *Disa momente të Luftës Nacionalçlirimtare në Malësinë e Gjakovës*, "Studime historike", 1970, nr. 1, fq. 43.

kërkonte zgjidhjen nëpërmjet mbështetjes në fuqinë gjermane pothuajse të perënduar, duke iu dhënë kështu aleatëve objektivisht atu që ta konsideronin popullin shqiptar si bashkëpunëtor të Rajhut të Tretë. Konferenca e Bujanit ndërkaq shënonte edhe një përpjekje tjetër të madhe, por edhe të fundit për të gjetur zgjidhje me anë të luftës së përbashkët antihitleriane në krah të aleatëve, prandaj këtu qëndron avantazhi i saj. Tani lind pyetja: në qoftë se Rezoluta e Bujanit vinte në kundërshtim me vendimet e mbledhjes së AVNOJ-it në Jajcë, atëherë ç'i shtyu delegatët serbo-malazez të votonin për tekstin e këtij dokumenti? Nuk ka të ngjarë se vepruan kështu me vetëdije të plotë, të udhëhequr nga bindja e tyre komuniste, "internacionaliste". Ndjenja e tyre "internacionaliste" nuk i asimiloi kurrë ndjenjat nacionaliste dhe shoviniste. Qëndrimi i tyre duhej të ishte një akt thjesht taktik: ta pranosh sot dhe ta mohosh nesër. Ata udhëhiqeshin nga faktori kohë, i cili punonte gjithsesi në të mirën e politikës shoviniste të PKJ dhe kjo u pa shpejt. Letra e Millovan Gjilasit më 28 mars 1944 (e shkruar në emër të KQ të PKJ), ndonëse e shkruar me mjeshtri, godiste nervin kryesor të Rezolutës, duke qortuar pjesën e tekstit që pasqyronte aspiratat e popullit shqiptar të Kosovës për t'u bashkuar me Shqipërinë. Nuk kemi të dhëna të sakta për të treguar dhe provuar nëse udhëheqja e Komitetit Krahinor të PKJ dhe e LÇA e ndryshoi pjesën e tekstit në fjalë, por është me interes fakti se udhëheqja e PKSH dhe LÇA mbajti qëndrim të rezervuar ndaj rezolutës së Bujanit, heshti. Kjo është e kuptueshme kur dihet se ajo ishte nën tutelën dhe kontrollin e plotë të PKJ. Në periudhën ndërmjet Mbledhjes II të AVNOJ-it dhe fundit të vitit 1944 u mbajtën mbledhjet e KNÇ të Sllovenisë, të Kroacisë, të Malit të Zi, të Bosnjës dhe të Hercegovinës, të Maqedonisë dhe të Serbisë, të cilat u shndërruan në organe më të larta legislative dhe ekzekutive.

Mbledhja e Dytë e KNÇ të Kosovës dhe të Rrafshit të Dukagjinit nuk u mbajt as në verë-vjeshtën e vitit 1944, as pas çlirimit të plotë të Kosovës. Ajo do të mbledhej vetëm atëherë pasi nga UNÇJ dhe PKJ do të ishin kryer të gjitha veprimet paraprake ushtarake dhe politike për përgatitjen e terrenit të përshtatshëm që popullit shqiptar t'i imponohej vullneti i forcës, duke e vënë kështu para aktit të kryer. Këto veprime ishin: ndezja e luftës dhe e gjakderdhjes në Gjilan dhe në Ferizaj, dërgimi i Brigadës VII të Kosovës (brigadë kjo më e madhe e përbërë nga shqiptarët) në Frontin e Sremit, boshatisja e Kosovës nga dy brigadat e Shqipërisë, dërgimi ityre përtej kësaj krahine për t'i zëvendësuar ato me brigada serbe-malazeze-maqedone, provokimi i luftës vëllavrasëse në Drenicë, shpallja e Kosovës si *“çerdhe kundërrevolucionare”* dhe vendosja e administrimit ushtarak, rivendosja e kolonistëve në Kosovë, mobilizimi i përgjithshëm i popullatës shqiptare që pati si epilog plojën e madhe të Tivarit. Në këto rrethana u mbledh Konferenca II e KNÇ. Ajo ishte vetëm vazhdimësi e Konferencës I. Delegatët shqiptarë nuk e mbështetën Rezolutën e Bujanit, as qëndruan në lartësinë e detyrës si përfaqësues të denjë të popullit, as dolën zëdhënës të aspiratave të tij shekullore, as mbrojtës të së drejtës së tij legjitime për të shprehur vullnetin e lirë. Këta delegatë zgjodhën rrugën e kapitullimit të turpshëm. Në qytetin e Prizrenit u formuan dy lidhjet shqiptare. Aty u ngritën themelet e shtetit të pavarur shqiptar, por aty ndodhi edhe tradhtia kombëtare që nuk ishte më e vogël se ajo ndaj marrëveshjes së Mukjes. Me ricopëtimin e tokave shqiptare ndërmjet tri republikave të Federatës jugosllave, çështja e bashkimit kombëtar të popullit shqiptar, sado që vazhdoi të ishte synimi i tij i përhershëm, qëndroi në vend, ngeli si çështje për t'u zgjidhur në perspektivën e largët historike.